

AGRESIVITATEA – UN RĂSPUNS LA NEADAPTARE

Claudia DUNCA, profesor preuniversitar,
Liceul Tehnologic „Liviu Rebreanu”, Bistrița Năsăud, România

Pentru clarificarea conceptului, am considerat necesară și prezentarea succintă a principalelor accepțiuni teoretice exprimate în literatura de specialitate de-a lungul timpului. Considerând drept criterii de clasificare domeniul de cunoaștere cărora aparțin aceste teorii explicative, impactul lor în lumea științifică, dar și complexitatea explicațiilor oferite, am identificat următoarele accepțiuni și teorii: accepțiunea etologică, accepțiunea bio-fiziologică (teorii biologice, biochimice, neurologice), accepțiunea antropologică, accepțiunea psihosociologică (teoria frustrare – agresivitate, teoria învățării sociale, teoria psihanalitică, teoriile personalității, teoria alegerii raționale), accepțiunea pedagogică.

Agresivitatea (derivat din lat. *aggresio*) este „ansamblu de conduite ostile care se pot manifesta în plan conștient, inconștient, fantasmagoric, în scopul distrugerii, degradării, constrângerii, negării sau umilirii unui obiect investit cu semnificație, conduite resimțite ca atare și neprovocate de acesta. Agresivitatea este caracteristica relațiilor interumane, registrul ei de manifestare întinzându-se de la atitudinea pasivă de indiferență, refuz de ajutor, ironie, tachinare până la atitudinea de amenințare și de acte de violență propriu-zise” (Gorgos, 1987). Baron și Byrne (Ilut, 2004 apud Baron & Byrne, 2001) consideră agresivitatea ca fiind „orice comportament fizic sau verbal care intenționează să rănească pe altcineva”. Astfel, spectrul agresivității umane a devenit mai larg, așa cum preciza etologul I. Eibl – Eibesfeldt (I.Eibl – Eibesfeldt, 1995, p. 108), variind de la manifestarea directă asupra unui obiect sau ființă (prin lovire, jignire verbală sau ironizare) până la cea indirectă (prin a vorbi de rău pe cineva sau chiar a refuza comunicarea sau contactul social). Complexitatea fenomenului agresiv, multitudinea de forme de manifestare face dificilă abordarea sa exhaustivă. Rolul teoriilor agresivității sunt de a descrie fenomenul, de a-l explica și de a face predicții pe marginea lui. Pentru a fi eficientă teoria trebuie să acopere o gama cât mai largă de conduite ce aparțin agresivității, să ne ofere idei despre ce este cu adevărat ea, să genereze o multitudine de ipoteze testabile, să aibă putere descriptivă, explicativă și predictivă. Din expunerea și analiza principalelor teorii cu privire la agresivitate, am constatat că, de-a lungul timpului, cercetările au condus spre următoarea concluzie: pentru explicarea acestui fenomen este nevoie să luăm în calcul ideea cauzalității complexe. Dincolo de valoarea incontestabilă a fiecărei teorii luată în parte, multe dintre ele prezintă o viziune unilaterală (de exemplu, susținătorii caracterului exclusiv înnăscut sau exclusiv dobândit al agresivității). Este greu de crezut că putem să mai acceptăm astăzi că agresivitatea umană poate fi determinată doar de factori biologici sau doar de factori care țin de mediu. Indiferent de sursa atribuită agresivității, fiecare dintre teorii ar trebui să susțină că agresivitatea se datorează unor structuri genetice particulare, unor patternuri comportamentale care sunt modelate de influențele mediului, fiindcă aceste teorii devin mai valoroase luate împreună.

Un model al unei asemenea abordări ne propun C. A. Anderson și B. J. Bushman (2002): *modelul general al agresiunii* (GAM – General Aggression Model) (www.sciencedirect.com) care include mai multe niveluri, teorii ale unor domenii specifice. Claudia Marian în cartea „Agresivitatea în școală” (2011, p. 15-38) prezintă teoriile majore ale agresivității:

A) Agresivitatea înnăscută

1. Premisele biologice ale agresiunii

Agresiunea în complexitatea sa nu poate fi pusă pe seama unei singure structuri nervoase sau a unui set particular genetic. Toate nivelele sunt intercondiționate funcțional și sub-

ordonate planului psihic și celui social, cultural. Studiul tradițional al influențelor genetice asupra agresivității încearcă să evidențieze rolul cromozomului responsabil de agresiune. Studiile recente indică două punți suplimentare de legătură între testosteron și agresivitate: nivelul crescut al testosteronului determină o activare suplimentară a atenției spre stimuli agresivi, pe de o parte, și pe de alta, o diminuare a controlului cognitiv prin alterarea relației cognitiv – emoțional, ambele mecanisme stimulând confruntarea și comportamentul agresiv.

Informația emoțională care nu ajunge la structurile cognitive conștiente riscă să genereze reacții impulsive de tipul agresiunii reactive, în timp ce controlul cognitiv fără rădăcini emoționale duce la reacții raționale, reci, lipsite de empatie (Terburg, Morgan, van Honk, 2009). Un plus informativ este adus din domeniul neurocognițiilor sociale. Ele pornesc de la premisa că mecanismele neurologice explicative pentru fenomenele psihice simple de tipul furiei, fricii, dezgustului etc. nu se suprapun în totalitate peste mecanismele ce implică și contextul social (jena, culpabilitatea). Apare astfel conceptul de „creier social”, adică posibilitatea de anticipare a reacțiilor celuilalt știind că acțiunile lui se sprijină pe setarea lui mentală.

2. Perspectiva etologica asupra agresivității

Etologii susțin că aceste patternuri comportamentale sunt înnăscute. Fiind un instinct înnăscut, manifestarea agresivă poate fi independentă inițial de stimulii din mediu – este spontană și are propria sa energie. De menționat este și faptul că instinctul sub influența învățării capătă noi forme. Etologii pornesc de la premisa existenței unui „grăunte” de agresivitate încăstrat în structura intimă a ființei, un instinct primar agresiv care va fi modelat de influențele mediului prin intermediul capacității crescute de învățare.

3. Perspectiva psihanalitică asupra agresivității

Pulsunile agresive se manifestă încă de la naștere, dar forma sub care ele apar și zonele corporale de care sunt legate diferă de la un stadiu la altul (Munteanu, 1997). În prima parte a stadiului manifestarea agresivității apare sub forma plăcerii de a mușca, plăcere ce și-o exercită adeseori în primii doi ani de viață. Trecerea în stadiul următor este evidențiată prin plăcerea de a strica, demonta, distruge diverse lucruri, dar și de a provoca suferință celor din jur prin înțepături, pișcături etc. Stadiul falic corespunde formării identității de gen și recunoașterii poziției pe care copilul o are în familie. Băiețelul care-și urăște tatăl ca rival pentru iubirea mamei o va face cu ură și agresivitate. Soluția optimă de rezolvare a agresivității copiilor, propusă de psihanaliști, nu e deci reprimarea ei. Agresivitatea e un dat înnăscut care trebuie să se afirme (e legată de cunoaștere și de energie vitală).

B) Agresivitatea dobândită

Actul agresiv, agresivitatea, ca și orice alt conduită, dincolo de premisele sale înnăscute poate fi dobândită prin intermediul exercițiului, al repetiției.

□ Condiționarea clasică a agresivității

Esența condiționării clasice a unui comportament constă în asocierea repetată a unui stimul care provoacă în mod înnăscut o reacție, cu un stimul inițial indiferent, care treptat ajunge să genereze comportamentul chiar în absența declanșatorului înnăscut. Asocierea unor stimuli foarte puternici de frică, furie cu alții indiferenți, prin condiționare pot să producă reacții de fugă sau luptă chiar sub influența stimulilor inofensivi. În cazul omului condiționarea clasică a agresivității este întâlnită în cazuri extrem de rare, seamănă mai degrabă cu dresajul decât învățarea.

□ Condiționarea instrumentală a agresivității

Bandura consideră că frecvența apariției unui comportament agresiv este influențată de consecințele pe care subiectul anticipează că le va avea comportamentul respectiv sau cele pe care experiența i-a demonstrat-o că le-a avut deja. Consecințele ca fiind favorabile (întăriri pozitive) vor crește rata manifestărilor sale, în timp ce întăririle negative (pedepse-

le) tind să le blocheze. În general, orice acțiune întreprinsă este motivată conștient sau inconștient de obținerea unor beneficii. Copiii pedepsiți sever pentru conduitele lor agresive, devin ei înșiși mai agresivi, iar ca adulți au tendința de a aplica aceleași tipare comportamentale. Studiile (Sears, apud Mitrofan, 1996, p. 436) arată că acei copii care au fost grav pedepsiți în familie au tendința de a se comporta mult mai agresiv în afara ei în comparație cu cei care au fost pedepsiți mai puțin sever în familie. Agresiunea generată de frustrare, provocare fizică sau verbală poate avea, la rândul ei, manifestări distructive.

□ **Învățarea observațională a agresivității**

Referitor la aceste tipare de comportament, Zakriski și colab. (2005) susțin că diferențele observate în ceea ce privește tipul de manifestări agresive ale fetelor și băieților – referitor la învățarea observațională a agresivității, nu sunt date de diferențe de structuri de personalitate, ci mai degrabă de faptul că mediul social al celor două genuri devin din ce în ce mai diferite odată cu vârsta; chiar dacă tiparele lor de reacție la situațiile provocative sunt asemănătoare, ponderea provocărilor în grupul de similaritate e mai redus în cazul fetelor decât al băieților, la fel și pedepsele aplicate de către adulți. În consecință, patternul comportamental al fetelor este mult mai pacifist spre deosebire de băieți, care vor părea mult mai confrunțativi. Trăim într-o societate care nu mai are timp, care se grăbește. Încotro? Nu se știe și poate nici nu mai contează atâta vreme cât ne lăsăm purtați de val fără să încercăm cel puțin să ne împotrivim curentului. Poate că un moment de reflecție, un moment cu noi înșine ar reuși să ne trezească. Dar poate că ne lipsește curajul; K. Lorenz vorbește în *Celeopt păcate capitale ale omenirii civilizate* de „incapacitatea oamenilor moderni de a sta fie și numai un timp scurt cu ei înșiși. Ei evită orice posibilitate de autorefecție și meditație cu o consecvență plină de frică, de parcă s-ar teme ca nu cumva reflecțiile să-i pună în fața unui autoportret înfiorător.” (K. Lorenz, 1996, p. 36-37).

Depășirea acestei situații este posibilă în condițiile unei schimbări majore, care însă, din păcate, fiind vorba de schimbări de natură socială, se vor produce în timp. Considerăm că o soluție eficientă rămâne însă educația, depășirea stării de indiferență și ieșirea din acest cerc vicios al ignoranței.